

DE OUDENBERKAPEL IN HANDEN VAN EEN BROUWER

GHISLAIN FRANÇOIS VAN CROMBRUGGHE (1761-1842)

Jacques DE RO & Rik VAN DAMME

De kapel op de Oudenberg, die opgenomen is op de lijst van Beschermd Landschappen door het KB van 8 maart 1940, torent hoog boven Geraardsbergen en wordt zowel door bedevaarders als dagjestoeristen bezocht. Het bestaan van een bedehuis ter ere van Onze-Lieve-Vrouw gaat op zijn minst terug tot de late 13de eeuw. Deze sacrale plaats, die in de volgende eeuwen in het bezit komt van de Sint-Adriaansabdij, groeit uit tot een druk bezochte bedevaartsplaats. Maar met de komst van de Franse bezetter in 1794 wordt niet alleen de abdijkerk en een deel van het convent gesloopt, ook de kapel dreigt te worden afgebroken. Eén man, Ghislain François Van Crombrugghe, zal er in slagen het heiligdom voor het nageslacht te bewaren...¹

Een Gentenaar

Ghislain François Van Crombrugghe wordt op 6 mei 1761 geboren te Gent, waar hij zijn jeugd jaren doorbrengt. Zijn vader Bernard Van Crombrugghe (1726-1783) drijft er handel en kent Geraardsbergen, want hij huwt er in 1758 met Anne Marie Huleu (1727-1800). Zijn grootmoeder langs moederszijde is Agnès Casteur, van wie sommige familieleden in de 18de eeuw deel uitmaken van de Geraardsbergse schepensbank. Het is niet verwonderlijk dat Ghislain François zijn bruid in dezelfde stad vindt als zijn vader. Op 19 juni 1787 trouwt hij er op 26-jarige leeftijd met Cécile Josèphe Spitaels (1757-1826). Zij is het negende kind uit het eerste huwelijk van Jean Baptiste Spitaels (1719-1780), linnenhandelaar en van Jacoba Georgia Reyns. Door dit huwelijk raakt Van Crombrugghe verbonden met het lokale bankiersgeslacht dat de volgende decennia op het politieke voorplan treedt.

Een brouwer

Het jonge echtpaar vestigt zich in twee aanpalende woningen met tuitgevel beneden de Brugstraat tegenover de *Oude Brug* (thans Grotestraatbrug) en de Dender (thans Kaai). Op deze plaats heeft tot voor enkele jaren de familie Van Bochaute een brouwerij uitgebaat. Van Crombrugghe ziet brood in het heropstarten van de bierproductie, terwijl zijn vrouw zich toelegt op de verkoop van zwarte kant. De volgende jaren blijkt hun handel florissant. Zo levert hij in 1806-1807 aan het meisjesweeshuis in de Molstraat "6 stenen boekweijtbloem, een halve ton gemengeld bier en een kwart ton Peterman" die als "extraordinaire gift" wordt aanvaard². Zijn welstand etaleert hij ook door meer onroerend goed te verwerven. Cécile Josèphe Spitaels schenkt haar man acht kinderen.

Nauw verbonden

Aangezien zijn familie langs moederszijde in Geraardsbergen woont, voelt Van Crombrugghe zich meteen verbonden met zijn nieuwe woonplaats. Kort na zijn huwelijksdag in 1787 treedt hij toe tot de *Sint-Huibrechtsgilde* en op 5 februari 1792 tot de *Sint-Jorisgilde*. Maar zijn betrokkenheid met de stad blijft niet beperkt tot het verenigingsleven. In 1789 vindt de strenge centralisatiepolitiek van de Oosterlijkse keizer-koster Jozef II, die een aanslag pleegt op de autonomie van de gewesten, zijn weerklank in Geraardsbergen. De verspreiding van antikeizerlijke geschriften en het uitbreken van kleine onlusten in augustus zorgen voor een opflakking van patriottisme in de stad. Op aandringen van een aantal inwoners stemt de magistraat van Geraardsbergen op 17 november in met de oprichting van een burgerwacht om de heersende chaos te bedwingen. Zijn sterke burgerzin noopt Van Crombrugghe ertoe zich

1. Alle biografische gegevens komen uit J. DE RO, *De dorst van Geraard. De dranknijverheid in Geraardsbergen en deelgemeenten in historisch perspectief*, Geraardsbergen, 2005.
2. M. VAN KERCKHOVEN, *Scholen van Geraardsbergen tijdens de negentiende eeuw*, Geraardsbergen, 1978, p. 85.

Portretschilderijen op het spoor

Eind 1975 begon ik met archiefonderzoek rond de politieke bankiersdynastie Spitaels, het onderwerp van mijn scriptie aan UGent. Dankzij de goed uitgewerkte genealogie Descendance de J.B. Spitaels (1719-1779) (1958) door Vincent Schobbens en Willy Van Hille kon ik meteen aan de slag.

Het jaar daarop bezocht ik één van beide auteurs, advocaat Willy Van Hille (1904-1993) in zijn woning aan het Casinoplein te Gent. In zijn bureel zag ik voor het eerst de beide portretschilderijen hangen van het echtpaar Van Crombrugghe-Spitaels. Ik kende deze werken reeds als zwart-wit foto's in de voornoemde genealogie.

Hoe kwamen zij terecht bij de familie Van Hille? François Second Van Crombrugghe (1793-1831), die de familiebrouwerij in de Brugstraat verder leidde, erfde de schilderijen. Nadien kwamen zij in het bezit van een van zijn elf kinderen, Constant Marie Van Crombrugghe (1818-1895), politiecommissaris van Geraardsbergen in 1865-1891. Hij maakte ze over aan zijn oudste dochter Marie Constance Van Crombrugghe (1852-1889), echtgenote van René Hanssens (1848-1932) uit Herzele. Hun jongste dochter Laure Constance Hanssens (° 1878) huwde op 10 oktober 1903 te Geraardsbergen met Paul Antoine Van Hille, geboren te Ledeborg in 1877. Met hen verhuisden de schilderijen naar Gent, waar zij uiteindelijk terechtkwamen in de woning van Willy Van Hille. Van Hille overleed op 27 juni 1993 en het is zijn oudste zoon Philippe (° 1940), die er voor zorgde dat de portretten hun definitieve plaats kregen in het college van de paters jozefieten te Melle, waar Dominique Van Wijmelbeke (1794-1864), de schoonzoon van Ghislain François Van Crombrugghe, directeur was van 1822 tot 1837. (J. De Ro)

Werk van een onbekende meester

Dit schilderij is merkkelijk minder beschadigd dan dat van zijn echtgenote, Cécile Josèphe Spitaels. Het is zeer klassiek opgebouwd, in een zuivere zwart-wit uitvoering op een donkere neutrale achtergrond. De schilder heeft gekozen voor een "trois-quart" pose tot aan de lenden. Hij is hier geportretteerd als een voornamelijk burger van ongeveer 35 jaar oud. Zijn kledij volgt duidelijk de Franse mannenmode zoals die na de revolutie evolueerde: alle tekenen van het ancien régime zijn verdwenen zoals: de kniebroek, de zijden kousen, de degen, de pruik, de wufte kanten versieringen. Hij draagt een wit hemd met rechtopstaande open kraag, die mooi

GHISLAIN FRANÇOIS VAN CROMBRUGGHE (1761-1842) (olie op doek, ongedateerd, niet gesigneerd) (Verz. College van Melle)

opgevuld wordt door een imposante sierlijk geknoopte "cravat". Deze witte partij trekt de volle aandacht naar zijn streng kijkend, gesloten gelaat, zonder enig spoor van emotie of glimlach. Zijn haar is gekruld en loopt op de wangen uit in lichte bakkebaarden. Onder de krullen op zijn voorhoofd zijn reeds kalende vlekken te zien. De witte partijen zijn met de tijd vergeeld zoals op het schilderij van zijn vrouw. Het is een indringend portret dat met veel vakmanschap werd geschilderd door een tot hiertoe onbekende kunstenaar.

*CÉCILE JOSÈPHE SPITAEELS (1757-1826)
olie op doek (ongedateerd, niet gesig-
neerd) (Verz. College van Melle)*

Dit portret maakt deel uit van een soort familietweeluit met dat van haar echtgenoot Ghislain François Van Crombrughe. Het was de gewoonte bij de gegoede burgerij om beide portretten samen op te hangen. Dat verklaart waarom bij de pose Cécile Josèphe lichtjes naar rechts gedraaid is en haar echtgenoot een beetje naar links. Op die manier nijgen ze naar mekaar - en vormen - discreet weliswaar - een nauw verbonden echtpaar. Het portret van Cécile Josèphe is zwaar beschadigd en met de tijd eveneens fel vergeeld. Een datering kan alleen als hypothese geformuleerd worden: in 1787 is ze met Ghilain François getrouwd en was ze dertig jaar oud. Het portret toont ons een volwassen jonge dame waarvan de leeftijd schommelt tussen 35 en 40 jaar en dus zeker na de Franse Revolutie toen de nieuwe mode ook bij ons werd nagevolgd. Cécile Josèphe straalt dus een klassieke eenvoud uit waarbij alle frivoliteiten van het ancien regime geweerd zijn. Voor zover het nog te zien is, draagt ze een zwart of donkerblauw kledingstuk met een hoge taille, zoals dat in de empireperiode gebruikelijk was. Ze zit in een zetel lichtjes naar rechts gekeerd en draait het hoofd naar links, waarbij ze frontaal naar de schilder kijkt. Bij nader toezien tovert ze zelfs zeer discreet een ingehouden glimlach rond haar mond. Zoals het deftige burgerdames past, draagt ze een witte muts die onder de kin is vastgeknoopt. De pruikentijd was wel voorbij maar het haar ontbloomt dragen, was zowel in de kerk als op straat niet gepast. Toch komen er heel discreet enkele zwarte krullen van onder haar mutsje piepen. Het oude Vlaams spreekwoord, "Gekrulde haren, gekrulde zinnen" is hier niet ver weg. Het portret is ook in "trois quart" geschilderd, waarbij alleen het bovenlichaam getoond wordt en de handen niet te zien zijn die in haar

schoot samengevouwen waren. Bij een voornamelijk burgerdame moeten trouwens in het openbaar alle gewrichten bedekt zijn zoals de hals, de vingers, de enkels, de knieën ... enz. Daarom wordt de zeer discrete halsuitsnijding aan haar kleding zeer zedig toegedekt met een witte kanten kraag. Al deze witte elementen zijn jammer genoeg sterk vergeeld, omdat ze hoogstwaarschijnlijk met loodwit geschilderd zijn... dat met de tijd onvermijdelijk vergeelt. Daarom gebruikten de oude meesters in de Nederlanden witte temperaverf op waterbasis om dit probleem te omzeilen, maar niet iedere schilder had die techniek onder de knie. De enige kleu-

ren die dit streng zwart-wit portret komen opvrolijken zijn een groene streep met een rode boord van een mantel of een sjaal die aan de zetel was opgehangen. Groen en rood zijn complementaire kleuren die hier toch voor een frisse noot zorgen... maar dan zeer bescheiden op de achtergrond. De naam van de schilder is niet bekend, maar bleek toch wel een goede vakman te zijn. Het enige wat we in dit goed geschilderd portret missen is wat meer licht en schaduw om de volumes en de sfeer wat meer karakter te geven.

Rik VAN DAMME

aan te sluiten als *aide major*. Maar wanneer een maand later, op 21 december, onder impuls van het Comité Generaal van Vlaanderen uit Gent, een lokaal *Comité Generael* wordt opgericht, kiest hij openlijk partij voor de patriotten. Hij wordt hun schatbewaarder.

Eigenaar van de Oudenbergkapel

Nadat de Fransen zich in 1794 in de Oudenbergstad hebben genesteld, duurt het enkele jaren alvorens hij zich met het nieuwe régime heeft verzoend. Hoewel hij geen politieke functie ambieert, laat hij zich in 1798 opnemen als bestuurslid van de burgerlijke godshuizen, een nieuwe Franse instelling die samen met het weldadigheidsbureau voortaan voor de armenzorg moet instaan. Hij zal in het bestuur zetelen tot 1817. Maar met het antigodsdienstbeleid van de Franse bezetter kan hij niet instemmen. Wanneer de Oudenberg-

De Oudenbergkapel met links 'Het Hemelrijk' op de figuratieve kaart van P. van Sinaeye (1753). Beide gebouwen komen later in het bezit van Van Crombrugghe. (Algemeen Rijksarchief Brussel, Verzameling Kaarten en Plans, in handschrift, nr. 970)

Litho met de Oudenbergkapel. (ongedateerd, niet gesigneerd) (Verz. Ph. Haegeman)

Marmeren gedenkplaat uit 1877 die bij de heroprichting van de Oudenbergkapel in 1906 opnieuw is ingemetseld. Op de hoeken vinden we medaillons met de symbolen van de vier evangelisten: de leeuw voor Marcus, de stier voor Lucas, de arend of adelaar voor Johannes en een mens voor Mattheus. (ongedateerd) (Foto J. De Ro)

kapel, door *citoyen* Emmanuel Rens (1740-1815)³ als nationaal goed gekocht, in 1807 dreigt gesloopt te worden, onderneemt hij actie. Op 4 juli van dat jaar ondertekent hij voor notaris Joannes Byl de koopakte van “*la chapelle du Oudenberg*”. De koopsom bedraagt 548,12 fr.. Ghislain François wordt dan ook getypeerd als “*één van die treffelijke en godsdienstige personen, die tijdens de verschrikkingjaren van de Franse Revolutie getrouw aan de voorvaderlijke godsdienst waren gebleven*”. Hiermee komt de kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand de facto in het bezit van een stadsbrouwer. Dit feit wordt, volgens M. Van Kerckhoven in 1877, herdacht met een tekst in vergulde letters op een muurplaat van witte marmer die, na afbraak van de 18de eeuwse kapel, in 1906 in het nieuwe heiligdom terug is ingemetseld⁴.

Verdere levensloop

Het echtpaar Van Crombrugghe-Spitaels moet onder het Franse Keizerrijk een zeker aanzien hebben genoten. Volgens W. Van Hille zou kort na de regimewisseling in 1814 de prins van Oranje, de latere Willem I, koning der Nederlanden, bij het koppel hebben gelogeerd⁵. Volgens de volkstelling van 1822 woont Van Crombrugghe met zijn vrouw nog steeds in de Brugstraat,

Bidprentje van Cécile Joséphe Spitaels (Verz. Ph. Van Hille)

maar zijn alle kinderen al het huis uit. In het huis woont ook nog het dienstpersoneel: een meid, een knecht en “*une fille de boutique*”, die vermoedelijk de kantwinkel van zijn echtgenote openhoudt. Wanneer zijn vrouw op 10 augustus 1826 overlijdt, woont het echtpaar niet langer in de Brugstraat, maar in de Wijngaardstraat⁶. De brouwerij heeft hij intussen overgelaten aan zijn zoon François Second Van Crombrugghe (1793-1831)⁷. In de akte van nalatenschap van 23 februari 1827 wordt duidelijk dat beide partners

- M. VAN KERCKHOVEN, *Het Heiligdom van Onze-Lieve-Vrouw op de Oudenberg te Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1987, p. 23-24: deze wijnhandelaar fungeert onder het Frans bewind als *Commissaire du Pouvoir Exécutif* en staat vanaf 1797 in voor de verkoop van in beslag genomen goederen van de adel en de clerus. In 1801 verhuist hij met zijn gezin naar Gent. Twee jaar later koopt hij de Oudenbergkapel van Joseph Odeyn uit Gent. In 1807 is hij intussen naar Oudenaarde verhuisd en zou volgens M. Van Kerckhoven de intentie hebben gehad de kapel te laten slopen. Hij steunt zich hierbij op volgende tekst, zonder bronvermelding: “*Binnen 't jaer 1807 had Mijnheer G. Van Crombrugghe, vader van onze zeer eerweerden Instelder, gekogt, en alzoo van vernietiging bewaerd de kapel van O.L.V. op de Oudenberg.(...)*”.
- Ibidem*, p. 22 en p. 49 noot 46: de auteur vermeldt hierbij geen bron. De muurplaat is het werk van steenkapper Theodoor Van Den Bossche uit de Adamstraat, terwijl de metalen sieromlijsting uitgevoerd is door graveur Fr. Van Den Haute.
- Dit gegeven wordt niet door bronnenmateriaal gestaafd.
- AKG (Archief Kadaster Gent), doc. 212, Ger, art 167: Van Crombrugghe is niet de eigenaar van de woning in de Wijngaardstraat. Bij het opstarten van het kadaster omstreeks 1828 bezit hij nog de twee woningen (Sectie B 119, 310 m² en B 120, 70 m²), evenals een ‘wasch-bleekerij’ (Sectie B 149, 840 m²) in de Brugstraat.
- François Second Van Crombrugghe ontpopt zich tijdens de revolutiedagen in 1830 als een overtuigde patriot. Tijdens de eerste gemeenteverkiezingen op 27 oktober wordt hij tot raadslid verkozen. Nog geen jaar later overlijdt hij echter. In 1813 huwt hij te Gent met Colette Lucie Delehay (1792-1858), Zijn schoonbroer is Josse Joseph Delehay (1800-1888), advocaat bij het Hof van Beroep te Gent, Procureur des Konings bij de Rechtbank van Gent, lid van het Nationaal Congres in 1830, liberaal kamerlid van het kanton Gent in 1831-1832, 1839-1857 en 1870-1878, ondervoorzitter in 1849-1855 en voorzitter in 1855-1857 van de Kamer der Volksvertegenwoordigers, provincieraadslid van het kanton Gent in 1836-1839, burgemeester van Gent in 1854-1857 en van Merendree in 1830-1832.

Constant Guillaume Van Crombrugghe (1789-1865) (olie op doek, ongedateerd, niet gesig-neerd) (Verz. College van Melle)

tijdens hun huwelijk een aanzienlijk vermogen aan onroerende goederen hebben opgebouwd. Zo bezitten zij te Geraardsbergen 7 woningen (waaronder herberg *Den Trompet* in de Begijnenstraat (thans Wegvoeringstraat) en *Int Hemelrijk* op de Oudenberg), 3 erven en 1 ha 21a land. In 9 buitengemeenten hebben ze geïnvesteerd in land, bos, weide en zaailand met een gezamenlijke oppervlakte van 11 ha 21a 67 ca.

Amper twee jaar later, in 1828, hertrouwt Van Crombrugghe met de 51-jarige Anne Marie Van Ypersele. Zij is de weduwe van Jean Joseph Walraevens, die als lid van de municipaliteit van Geraardsbergen en als secretaris van het kanton Nederboelare de Fransen gunstig gezind was. Van Crombrugghe zelf overlijdt op 7 september 1842 in zijn woning in de Wijngaardstraat.

Een befaamde zoon

Ghislain François Van Crombrugghe is in de historische vakliteratuur vooral bekend door zijn befaamde zoon, Constant Guillaume Van Crombrugghe (1789-1865), de oudere broer van François Second. Aanvankelijk onderpastoor te Moeskroen in 1812-1814, te Kortrijk en te Heusden in 1814, weet deze geestelijke op te klimmen tot superior van het college van Aalst in 1814-1825. Hij wordt medestichter-redacteur van *Le Catholique des Pays-Bas* (1826) en redacteur van *Le Journal des Flandres* in 1831-1834. In 1830 zetelt hij in het Nationaal Congres. Van Crombrugghe wordt achtereenvolgens kanunnik (1829), titularis-kanunnik en synodaal examiner (1830), grootcantor (1838), deken en aartsdiaken (1863) van het Sint-Baafskapittel te Gent.⁸

Ghislain François zal zijn zoon met raad en daad steunen in de uitbouw van nieuwe kloosterorden. In mei-juni 1818 brengt hij het nodige familiekapitaal samen om het oude klooster van de karmelieten te kopen en ligt hiermee aan de basis van de stichting van de paters jozefieten, het latere Sint-Jozefsinstituut of *'t Karmelieten*. Nog datzelfde jaar, op 2 november, wordt zijn echtgenote directrice van de kantschool, die Constant Guillaume in een gehuurd gedeelte van het voormalige miniemenklooster heeft opgericht voor de verpauperde stadsbevolking.

Hoewel Ghislain François het bestuur over de Oudenbergkapel tot zijn sterfdag zal houden, legateert hij al in 1822 het heiligdom aan zijn zoon Constant Guillaume⁹. In 1839 legt de kanunnik bij akte de overdracht vast waarbij na zijn overlijden de paters jozefieten de kapel in eigendom krijgen¹⁰.

8. Een uitgebreide biografie is te vinden: G. IMBO, *Constant van Crombrugghe (1789-1865). Kanunnik en deken van het Kapittel van Sint-Baafs te Gent. Lid van het Nationaal Congres. Stichter van vier kloostercongregaties. Grondvester van het vrij onderwijs; in Gerardimontium*, nr. 212, 2007, p. 21-29.

9. AKG, doc. 212, Ger, art 163: eigenaar van een kapel (Sectie B 847, 90 m²) op de Oudenberg.

10. M. VAN KERCKHOVEN, *Het Heiligdom van Onze-Lieve-Vrouw...*, p. 29-30.